

DE (grond)HEERLIJKHEID OUD-HERLAER IN DE 18^E EEUW (1^e deel)

De Heer van Herlaer, zijn bestuurders en rechtsprekers in de 18^e eeuw

-De Heer van Herlaer

Herlaer is vanaf omstreeks 1100 achtereenvolgens in bezit geweest van de families : van Herlaer, van Horne, Perweis en Merode. (zie lit. : H. Spilman 1921, C. Th. Kokke 1949, S.H.M. Jongmans 1963 en Mechelien Spierings in Brabants Heem 1977 pag. 105 e.v.)

In 1601 ging de heerlijkheid over op de drie dochters van Jan van Wittem en Margaretha van Merode, markiezin van Bergen op Zoom. Negenjaar nadien wist één van deze dochters, Margaretha van Wittem, de heerlijkheid voor zich alleen te verwerven. Na haar overlijden in 1627 erfde haar dochter Maria Elisabeth II van den Bergh, markiezin van Bergen op Zoom, de heerlijkheid Herlaer , door allerlei geschillen met verwanten kon zij er pas in 1638 mee worden beleend. Sindsdien is de heerlijkheid steeds met het markiezaat van Bergen op Zoom verbonden gebleven (W.A. van Ham 1980). In de 18^e eeuw waren achtereenvolgens Heer van Herlaer :

1698 –1728 Familie de la Tour :

Emanuel Maurits 1698 – 1701

Francois Egon 1701 – 1710

Marie Henriette 1710 – 1728

1728 – 1798 Familie van Sulzbach :

Karel Philips 1728 – 1743

Karel Theodoor van Sulzbach 1743 - 1798 (Drs.C.Th. Kokke 1949)

Het overheidsgezag (bestuur en rechtspraak) in de heerlijkheid van Sint-Michielsgestel, Oud en Nieuw Herlaer en Gemonde was in handen van de Heer van Herlaer, het werd in zijn naam uitgevoerd door de drost en zeven schepenen, die samen de regering vormden.

Het wapen van de markies van Bergen op Zoom en tevens Heer van Herlaer :

-Vernietiging van de heerlijkheid

Ingevolge art. 24 van de Burgerlijke en Staatkundige Grondregels van 1798 werd de heerlijkheid in dat jaar vernietigd. De landerijen werden samen met die van het Markiezaat van Bergen op Zoom en de heerlijkheid Borgvliet op 24 februari 1801 door Maximiliaan Joseph, keurvorst van de Paltz en heer van de heerlijkheid, voor een som van 1 ½ miljoen gulden aan de Bataafse Republiek verkocht. (C. Th. Kokke 1949)

In het Regionaal Historisch Centrum in Bergen op Zoom is in het archief van de Raad en Rekenkamer van de Markiezen van Bergen op Zoom onder de inventarisnummers 2651 tot en met 2856 een groot stuk historie vanaf 1600 tot 1798 van de heerlijkheid van Sint-Michielsgestel, Oud en Nieuw Herlaer en Gemonde terug te vinden.

-De drost van de Heerlijkheid Sint-Michielsgestel, Oud en Nieuw Herlaer en Gemonde

De drost was dus de plaatsvervanger van de heer. De drost deed jaarlijks een voorstel aan de Raad en Rekenkamer van de markies ter vervanging van een of meerdere schepenen. Een van de schepenen fungeerde als presidentschepen van de schepenbank.

De drost was tevens stadhouder (landvoogd) over de leengoederen van de Heer van Herlaer en werd door de heer voor het leven benoemd.

De drost werd bijgestaan door een secretaris, die ook griffier was betreffende de zaken van de leen- en laatbank van Oud Herlaer.

De taak en bevoegdheden van de drost en schepenen werd geregeld in het Regeringsreglement dat door de heer van de heerlijkheid werd vastgesteld. Deze taak bestond uit het uitvaardigen van reglementen en verordeningen en het nemen van besluiten van algemene wetgevende en bestuurlijke aard. Deze resoluties werden opgenomen in het Resolutieboek. (zie Drs. C.Th. Kokke 1949)

De drost als schout en de schepenen oefenden samen ook de rechtspraak uit, een door de drost aangestelde en beedigde vorster verrichtte de insinuaties (gerechtelijke aanzeggingen), beslagleggingen en andere diensten van gerechtelijke aard.

De functie van de drost (als schout) in de rechtspraak kan men vergelijken met een combinatie van politiecommissaris en officier van justitie. De heer van Sint-Michielsgestel bezat de hoge jurisdictie. Dat wil zeggen dat de schepenbank (het schepencollege) ook bevoegd was om recht te spreken in criminele zaken, ook als het om halszaken ging, misdrijven waarop de doodstraf stond. Op 20 maart 1769 is er een doodstraf uitgevoerd.(ARR 2670) (zie inleiding BHIC 5121 Schepenbank Sint-Michielsgestel). De galgplaats van de heerlijkheid Sint-Michielsgestel, Oud en Nieuw Herlaer en Gemonde was gelegen juist voorbij Zonnewende op de heuvel daar waar Esscheweg over gaat in Gestelseweg.

-Rentmeester van Oud Herlaer

Voor het financiële beheer van zijn landgoederen en domeinen had de heer een rentmeester in dienst en indien deze op het kasteel Oud Herlaer woonde was hij ook kastelein (slotvoogd). Hij moest rekenschap afleggen aan de Raad en Rekenkamer van de markies van Bergen op Zoom, die dus ook Heer van Herlaer was.

De domeinen : de houtschat, de novale tienden, de jacht en wildbaan, de gruijt, de visserijen werden jaarlijks verpacht, zoals ook de hooilanden op Oud Herlaer.

In tabel 1 staan de namen van de drossaards, de presidentschepenen, de secretarissen en van de rentmeesters in de 18^e eeuw.

Drossaard en tevens Schout en Stadhouder	President Schepen	Rentmeester
Isaak Elsevier	Mattias Strijp	Gijsbert Kaarsmans Of Caarsmans of Karmans
Abraham Vester	Jan Everts de Bever	Wed. Gijsbert Karmans
Jan Louis Vester	Gerard Vink	Pieter Karmans
Bouwdewijn Donker Curtius	Johan van Sevenhove	Pieter Andries van Mattenburg
Adriaan Laurens Brocx	Johan Adriaan Ruisch	Frederick Christiaan van Mattenburg
	Philip Mans	C. De Bruijn
	Christiaan Paulus van Berensteijn	Nicolaas van den Heuvel
	Salomon Bell	Martinus van den Heuvel
	Jacob Wolters	
	Adriaan Brox	
	Barent Veneka	
	Benedikus Arnoldus Stokman	
	Adriaan Laurens Brocx	

DE (grond)HEERLIJKHEID OUD-HERLAER IN DE 18^E EEUW (2^e deel)

Het grondgebied van Oud Herlaer in de 18^e eeuw

Kaartmateriaal

In 1736 is op verzoek van de Raad en Rekenkamer de heerlijkheid Oud Herlaer opgemeten en in kaart gebracht. (ARR inv. nr. 2682 Kaart van Oud-Herlaer en Sint Maartensland). Zie fig. 1a

De omschrijving bij deze kaart is als volgt :

“CAARTE EN AFBEELDINGE Van OUDT HERLAAR

Gelegen in de Mayerije en digt by de stad van S Hertogenbosch toebehorende sijn Hooghvorstelijke Doorlugtigheyt den Heer Carel Heertogh van Sullzbach Marquis van Bergen op den Zoom &, &, de welke in den Maant van Augustus 1736 is gemeten ten versoeke van de welEdele Heeren Raaden en Reken Meesters van den Doorlugtighen Huyse van Bergen op den Zoom voornoemd ende syn yder parceel, weyen, landen, boschen & rondsom halver sloot gemeten en aldus hemelsbreet groot bevonden soo als hier boven genoteert staet. Waer uyt blijkt dat de geheele Heerlijkheyt van Oudt Herlaar groot is 158 mergen , 130 roeden s Hertogenbosche Maate , en by reductie 400 gemeten, 276 roeden bloite offte Marquisaetse Landmaate.

Item syn nogh gemeten twee stuckjens landen genaemt St. Maartens Land , soo als hier boven gecarteert en specificceert syn. Alles aldus bevonden by myn ondergeschreven landmeter geadmitteerd by den Ed: Souveraine Raede en Leen Hove van Brabant en het Land van Over Maeze in 's Gravenhage, actum Oudenbosch 22 feb 1737 . L.J. Adan.”

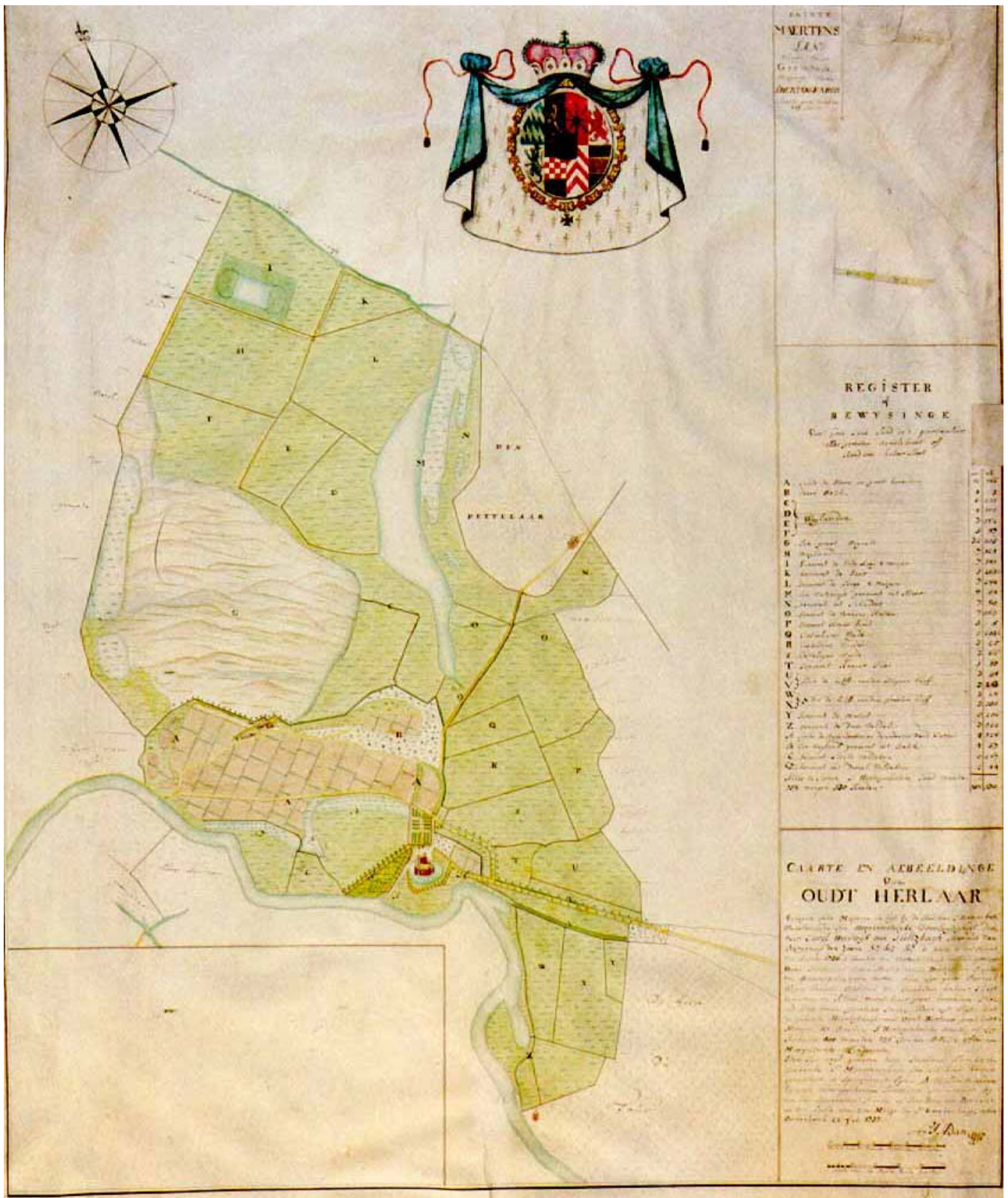
In fig. 1b zijn de namen uit het register van de kaart ingetekend.

Omstreeks dezelfde tijd (1736) is er nog een kaart (ARR-D384) van de omgeving bij kasteel Oud-Herlaer opgemaakt door landmeter G. van Amelsvoort, dit in verband met een geschil over het visserijrecht op een deel van de Dommel tussen de heer van Maurick met de Raad en Rekenmeesters van de heer van Herlaer. Op de kaart staat vermeld :

“Kaarte Figuratief. Van de Rivier de Dommel en de situatie daar omtrent boven en beneden 't Kasteel Out Halder. Opgenomen in 't laatste van April 1736”,

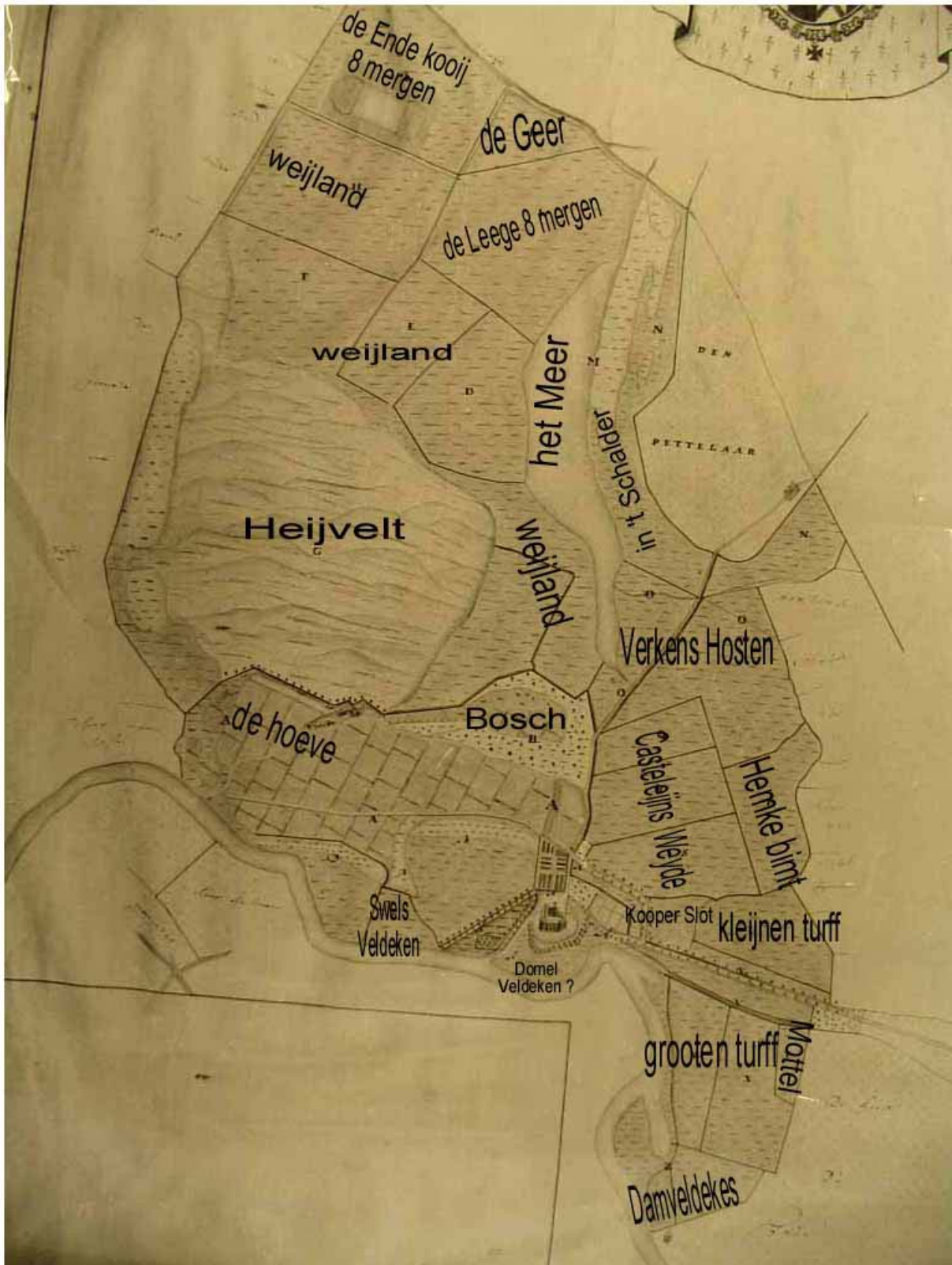
verder staat er aan de zijkant de volgende tekst :

“Verclare Ick ondergeschreven geadmitteerd lantmeter bij den Ed: Mogende Rade van Brabant, dese kaarte figuratief in loco opgenomen en geteijkent te hebben, in 't laatsten van April seventienhondert ses en dertig, van de Rivier de Dommel onder en boven 't kasteel van Out Halder , met de situatie daar omtrent, actu'm 'S Hertogenbosch den 4 mejj 17hondert en dertig G. v. Amelsvoort”
(zie fig. 2)

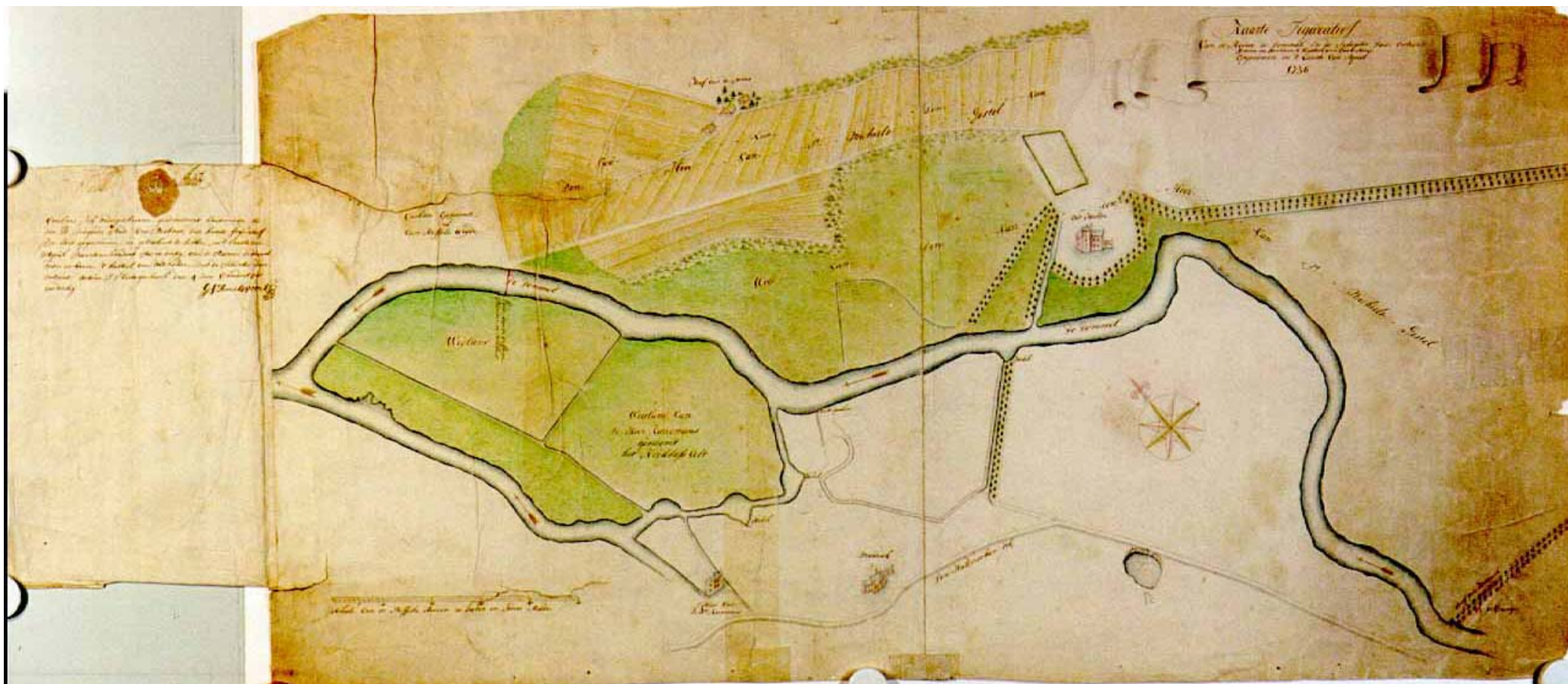

Nr.: ARR - D 386
 Documentsoort: 1 kaart
 Categorie: Sint-Michielsgestel
 Auteur: Adan, P.J.
 Titel: CAARTE EN AFBEELDINGE Van OUDT HERLAAR....
 Plaats van uitgave:
 Beschrijving: Kaart en afbeelding van het Kasteel Oud Herlaar en omgeving
 Inhoudsdaterring: / /1737 -

Figuur : 1a

Figuur : 1b

Nr.: ARR - D 384
Documentsoort: 1 kaart, 2 bladen aaneengeplakt
Categorie: Sint-Michielsgestel
Auteur: Amelsvoort, G.van
Titel: Kaarte Figuratief Van de Rivier de Dommel en de situatie Daar Omtrent Boven en Beneden 't Kasteel van Outhalder. Opgenomen in 't laaste Van April 1736
Plaats van uitgave:
Beschrijving: Kaart figuratief van de rivier de Dommel en de omgeving van het kasteel Outhalder.
Inhoudsdatering: / /1736 -
Trefwoorden: Dommel, de, Herlaar, Sint-Michielsgestel, Outhalder

Figuur : 2

Sint-Michielsgestel, 26 januari 2006

Jef van Veldhoven

DE (grond)HEERLIJKHEID OUD-HERLAER IN DE 18^E EEUW (3^e deel)

De namen van hooilanden, dreven, dijken en waterlopen enz. op Oud Herlaer.

De hooilanden van de Heer.

Jaarlijks werden omstreeks eind juni de hooilanden van de heer verpacht door de rentmeester . In de aanhef van het pachtcontract stond vermeld :

“..... naar voorgaande Sondagse Publicatien ten overstaan van Heeren Wethouderen deeser Heerlijkheid, in 't openbaar Publicq, ende voor alle man verpagten verscheijde parceelen van hooijlanden voor desen jaare van 1773 uijtgenoomen de parceelen daar bij anders voor staat gementioneert.”

De hoogste inzetter kreeg trekgeld (of strijkgeld) en hoogste bieder kreeg de pacht toegewezen, de pachter moest twee “goede sufficante” borgen hebben en de pacht moest betaald worden op Sint Thomasdag den 21^e december.

In de loop van de 18^e eeuw werd het aantal te verpachten percelen hooiland steeds groter , omdat de grote percelen werden opgesplitst om zo de opbrengst te verhogen. De pachtsom bestond uit het pachtgeld en hier boven op kwam het trek- en slaggeld, rantsoen (dorpslasten) en lasten (belasting).

Als voorbeeld in 1741 moest voor de Vijf Mergen worden betaald :

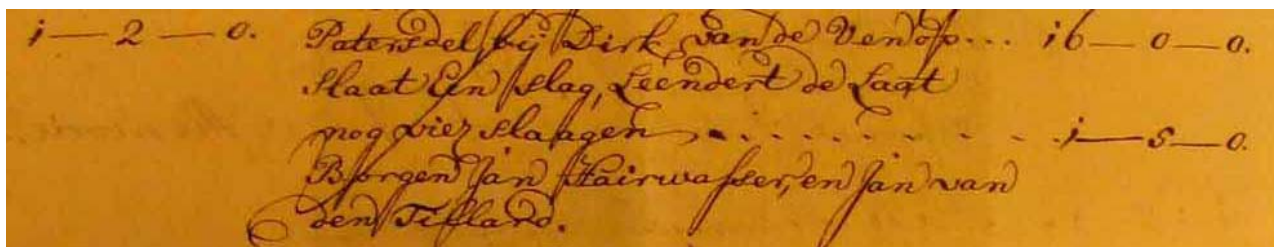
Pacht en slaggeld	54 – 0 - 0 (guldens-stuivers-penningen)
Rantsoen	6 – 15 – 0
Lasten	4 - 8 - 4
Totaal	65 – 3 - 4

De volgende hooilanden worden genoemd in 1773 :

1. **Damveldjes** (1^e deel westelijk naast de Dommel en 2^e deel oostwaarts)
In de Historie der Stad en Meyereye van 's-Hertogenbosch door Mr. Johan Hendrik van Heurn tweede deel pagina 407 staat het volgende vermeld :
“De rivier de Dommel , werd tusschen Vught en Oud Herlair , met eenen dam, die dwars, tot over de oevers heen , twee honderd roeden lang was, gestopt, gelyk ook de Aa.” Dit vond plaats in mei 1629 bij de belegering van Den Bosch door Prins Frederik Hendrik. Het is aannemelijk dat de naam Damveldjes in gebruik is geraakt, nadat de bovengenoemde dam is aangelegd, omdat deze veldjes op die plaats achter een dam gelegen zijn. In 1679 worden ze “de veldekens bij den damme”genoemd (ARRinv. nr. 2731).
2. **Lage of Grote Turf** naast de Damveldjes (2 percelen)
3. **Eikendijk**
4. **Mortel** of het Mortelke
De veldnaam mortel komt in Brabant veel voor met als betekenis : drassig, moerassig, veenachtig land en op Oud Herlaer ligt het Mortelke naast de Turf.

5. **Hoge of Kleine Turf** (1^e deel naast de Dreef, 2^e deel naast Scheijsloot en 3^e deel naast Koperen Slot)
6. **Koperen Slot**
7. **Vijf Mergen** (twee percelen een zuid- en een noordwaarts gelegen)
8. **Emkensbeemd** (twee percelen een west- en een oostwaarts gelegen)
9. **Vier Mergen** (twee percelen een zuid- en een noordwaarts gelegen)
10. **Twee Mergen** (opmerking de Vijf-, Vier- en Twee Mergen vormen samen de Casteleinsweide)
11. **Verkenshorsten**
12. 1^e gedeelte van Verkenshorsten de **Spie**
13. 2^e gedeelte van Verkenshorsten den **Heuvel**
14. 3 en 4^e gedeelte van Verkenshorsten ten noorden van Geusendijk
15. 't **Holder**
 "Hol" is het synoniem voor laag en moerassig, soms wordt het ook in de gerekte vorm "Hool" gebruikt (G.A. Beelen). Het Holder is gelegen tussen Het Meer en de Patersbergen en is ook een laag gelegen drassig land. Op de kaart ARR D384 van Adan wordt het gebied aangeduid met de naam het Schalder evenals de naam Motiel voor het Mortelke lijkt mij dit een vergissing van de landmeter, die niet uit deze streek kwam.
16. 1^e gedeelte van 't Holder genaamd de **Patersdel**

17. 2^e gedeelte van 't Holder gelegen "binnen de slooten"
18. 3^e en 4^e gedeelte van 't Holder aan het Meer
19. **Hulst** (vier percelen)
20. **Gansenbeemd** naast de Vijf Mergen (twee percelen een zuid- en een noordwaarts)
 In 1748 voor de eerste maal verpacht omtrent vier mergen nieuw afgegraven land genaamd de Ganzenbeemd. In dit geval is deze beemd geen laag gelegen land langs een beek of rivier, maar ontstaan door het afgraven van een stuk heiveld. Op Herlaar is in de middeleeuwen veel grond afgegraven en verkocht aan Den Bosch om daar stadsdelen en straten op te hogen vanwege de regelmatig terugkerende overstromingen daar. Het zand kon over de

Pettealaarse vaartgraaf naar de Grote Hekel in Den Bosch met boten worden getransporteerd.

21. **Lage Agt Mergen** (1^e perceel naast Ganserbeemd , 2^e perceel naast het Meer, 3^e perceel naast 2^e en 4^e perceel naast de Dijk)
 22. **Seeven Mergen** , 1^e perceel zuidwaartse deel genaamd de Eendekooij, 2^e , 3^e perceel en 4^e perceel daar waar de Eendekooij heeft gelegen
 23. **Hoge Agt Mergen** , 1^e perceel naast de Dijk, 2^e en 3^e perceel
 24. **Paardsweide** naast de Hoge Agt Mergen (3 percelen)
 25. **Nieuwe Weide** (naast de weide van de heer van Berkel in 1773)
 26. **Dommel en Rietveldjes**
 27. **Bosch** naast het Eversveldje (2 percelen)
 28. **Geusendijk** en Agt Morgense Dijk
- Aan deze lijst kunnen nog worden toegevoegd :
29. **Geer** of **Geerke** naast de Eendekooi
 30. **Evertsveldje** koeiweide naast de Dommel

Dreven en dijken.

1. Langen Dreef (van Oud Herlaar naar Haanwijk)
2. Dreef naar Haanwijk (vanaf 't Vaantje of Vissersbril)
3. Dreef naar het Coperslot
4. Dreef van 't Oud Herlairs Casteel tot aan de Geusedijk
5. Nieuwe Eike Dreef
6. Vaantjesdijk tot Herlair (zie tekst bij Damveldjes)
7. Eikendijk
8. Grooten Nieuwen Dijk
9. Geusendijk
10. Agt Mergense Dijk
11. Kooidijk
12. Breden Dijk
13. Zomerkade

Waterlopen en sluizen

1. de Dommel
2. het Meer
3. Scheysloot (naast Kleijnen Turf)
4. Pettelaarse Vaartgraaf
5. Oude Vaart
6. Houten Sluijske
7. Sluijske bij de Geer

Overige

1. Out Halder (kasteel, afgebroken in 1736)
2. Neerhuisinge van het kasteel
Een "neerhuisinge" bij een kasteel kan zijn een koetshuis, stal, poorterwoning of een kasteelboerderij.

3. Grote Hoef of den Hoef van den Prins
4. De Hoef
5. Eendekooi de 8 Mergen of Vogelkooi
6. Pont over de Dommel
7. Bergen de
8. Bogartakkerke
9. Heyvelt
10. Paterbergte
11. Prekerskamp
12. Snepscheut , een scheut is een synoniem van een klamp
13. Sterrebos of Starrebosch
- 14. Castelijns weide**

De bovengenoemde namen komen alle uit het Archief van de Raad en Rekenkamer te Bergen op Zoom.

Inspectieverslag van de Landerijen op Oud Herlaar door Rentmeester van Mattenburgh 18 Augustus 1780

“De nederhuisinge van het casteel met schuur is in goede reparatie; de vloer van de Camer waar van de plavuijsen door de ratten ondermijnt zijn, dient gedeeltelijk verlegt te worden ; het dack dat oock reparatie noodig heeft, komt tot laten van de huurder en heeft aangenomen het selve ten eersten te repareren en digten.

De groote hoeve met sijn gebouwen is in goede reparatie, daar aan geen reparatie van belang gevonden.

Het sterrebos is bijna voltooyt, daar resteert nog eenige mast te verplaatsen en eenige hoeken gespitte gronden waar op thans aardappelen staan , indesen najaare of aanstaande voorjaar met berck en eijck te beplanten, welk gedaan sijnde hier een eijnde gemaackt sal sijn, het schaarhout , mast en eijckeboomen groeijt met hoeken seer wel, andere wederom wat slegter, soo als men gemeenelijk van slegte gronden siet.

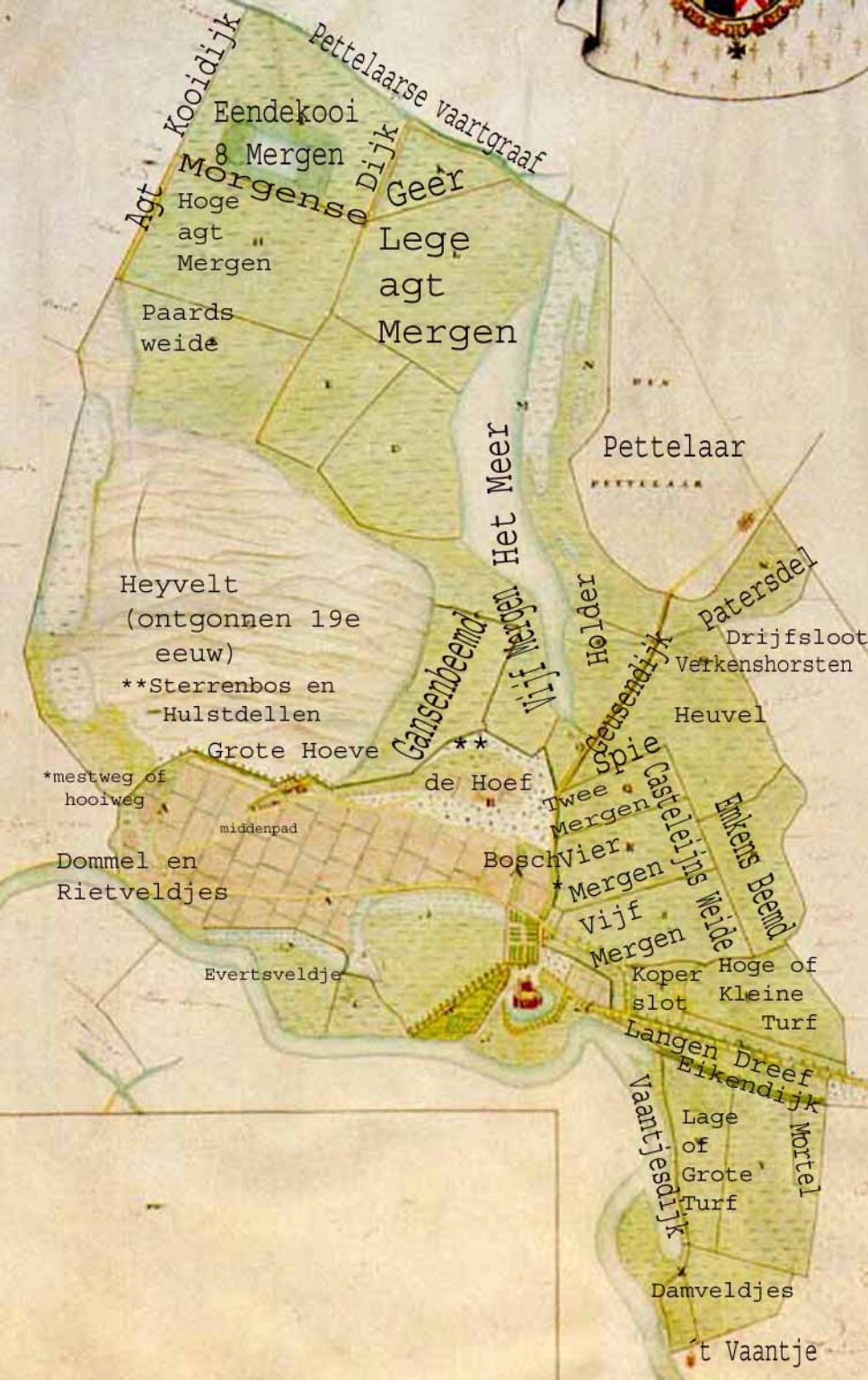
Den agt morgense dijk is door het hooge water merckelijk beschadigt geweest, en in goede order herstelt gevonden.

De sluijs is in den gepasseerde jaare aldaar nieuw gelegd en waar aan dus in veele jaaren niets te doen sal sijn.

De hooijvelden sijn goed en wel gesloot en gesuijvert, schoon. De selve dit jaar door het langdurige hooge water veel geleden hebben, waarom de selve dit jaar ook hier weijnig gerendeert hebben. Den rentmeester van den Heuvel continueert jaarleijcks dese hooijvelden met straatmest te mesten, waar mede , soo sijn rentmeester segt, veel voordeel aan die weijden word gedaan.

Aan de molens van Herlaar is gene wesentleijcke reparatie als dat den selven diende geverft te worden.”

Zoveel als mogelijk sijn de veldnamen naar de beste inschatting ingebracht op de kaart van Oud Herlaar (zie bijlage)

Agt Kooijdijk

Pettelaarse vaartgraaf

Eendekooi

8 Mergen

Morgense Dijk

Geer

Hoge agt Mergen

Lege agt Mergen

Paards weide

Het Meer

Pettelaar

Heyvelt (ontgonnen 19e eeuw)

**Sterrenbos en Hulstdellen

Ganserbeemd

Neben Meer

Holder

Petersdel

Drijfsloot Verkenshorsten

Heuvel

Grote Hoeve

de Hoef

*mestweg of hooiweg

middenpad

Twee Mergen

Spie

Castelrijls Weide

Emkens Beemd

Dommel en Rietveldjes

Bosch

Vier Mergen

Vijf Mergen

Evertsveldje

Koper slot Hoge of Kleine Turf

Langen Dreef Eikendijk

Vaantjesdijk

Lage of Grote Turf

Mortel

Damveldjes

t Vaantje

